
SLOVENSKA NABOŽNA PESEM OD TRUBARJA DO POHLINA (1550–1799)

Prispevek predstavlja izbrana pesniška besedila nabožne vsebine, ki so se nam v literarni tradiciji ohranila tako v tiskani kot tudi rokopisni obliki. Ta so se tiskala in zapisovala v slovenskih lekcionarjih, katekizmih, molitvenikih, abecednikih, slovarjih, letakih in samostojnih pesmaricah. Osredotočamo se na najbolj pogosto zastopane pesniške žanre, kot so Marijine, svetniške, praznične, eshatološke, pasijonske pesmi in pesmi o svetem Rešnjem telesu. Predstavljena je vsebina znanih latinskih himen, sekvenc in antifon, kot so *Pange lingua*, *Ave maris stella*, *Stabat mater dolorosa*, *Dies irae*, in še nekaterih drugih pesmi, najdenih v slovenskih baročnih pesmaricah.

Ključne besede: nabožno pesništvo, rokopisne pesmarice, pesniški žanri, literarna zgodovina

Uvod

Pojem nabožna pesem zajema tako obredno versko (oz. cerkveno občestveno) pesem, ki jo je skupnost pela v ljudskem (tj. nelatinskem) jeziku pri javnem bogoslužju (Höfler 1975), kot tudi pesmi na romarskih shodih, pri procesijah in ostalih zunanjih obredih. Čeprav je šele Drugi vatikanski koncil (1962–1965) uvedel bogoslužje v domačem jeziku in petje vernikov uradno vključil v bogoslužje Katoliške cerkve, pa to ne pomeni, da se že v obdobjih pred koncilom slovenski jezik ni uporabljal v cerkvi. O tem namreč pričajo ohranjena slovenska besedila od *Brižinskih spomenikov* naprej, še posebej nabožne pesmarice. Ob nedeljah in praznikih je v Katoliški cerkvi potekala péta maša, kjer se je pelo le v latinskem jeziku, ob vseh drugih dnevih (tiha maša) pa tudi v t. i. vernakularnih jezikih (npr. nemškem in slovenskem). Znano je, da je duhovnik na koncu pridige tudi ob največjih praznikih povabil vernike k prepevanju (Smolik 2011: 918, 1293). Priče

sodelovanja pri verskem obredu so slovenski srednjeveški kirielejsoni oz. prošnji vzkliki, med njimi v *Brižinskem spomeniku III* izpričana slavlilni klic k Sveti Trojici in litanjski prošnji klic (Grafenauer 1980: 219; Smolik 2011: 928–933), poleg njih pa še iz *Stiškega rokopisa* znani zapis marijanske hvalnice in molitve *Salve regina Češena bodi kralava*, predpridižni prošnji klic (invokacija) Svetega Duha *Milost ino gnada* in enokitični kirielejson iz velikonočne liturgije *Naš gospud je od smrti vstal* (Grafenauer 1916: 369–381; Smolik 2011: 950).

V 16. stoletju se pri protestantih pojavi potreba, širiti novi nauk v pesniški (in tudi nepesniški) besedi v ljudskem jeziku in ga tako približati ljudstvu. Tako dobimo tudi slovenske prevode psalmov in cerkvenih himen, ki so se pele pri maši in oficiju (Smolik 2011: 1056). Slovenski protestanti so pesmi tiskali v različnih knjigah vse od Trubarjevega (1550) pa do Znojilškovega (1595) katekizma, kot samostojne pesmarice pa lahko prepoznamo Klombner-Juričičeve *Ene duhoune peisni* (1563) ter Trubarjev, Dalmatinov in F. Trubarjev *Ta celi Catechismus, eni psalmi* (1567, 1574, 1579, 1584, 1595). V naslednjih poglavjih se bomo posvetili predvsem njihovim prevodom psalmov in katehetskimi pesmim kot najbolj značilnim za to obdobje slovenske nabožne pesmi. Protestanti namreč niso cenili tistih pesmi iz katoliške tradicije, ki so poudarjale čustveni vidik vere (večina Marijinih častilnih in svetniških pesmi) ali se niso skladale z njihovim pojmovanjem krščanske vere (npr. pesmi o vernih dušah v vicah).

Slovenska pesniška tradicija se je v obdobju protireformacije in katoliške obnove v 17. stoletju ohranjala predvsem v rokopisni obliki. Pojavljati se pričnejo t. i. lekcionske pesmarice, ki pričajo, da se je petje slovenskih pesmi dovoljevalo tudi med katoliškim obredom. Prvi slovenski lekcionar (zbirka odlomkov iz Svetega pisma, ki so se brali pri maši), ki je vseboval tudi pesmi, je bil Schönlebnov iz leta 1672, ta praksa pa je ostala v veljavi vse do konca 18. stoletja (od Hipolita, Paglovca, Pohlina do Japlja). Poznamo tudi primere, ko so tiskani knjigi prišli prazne liste in so nanje zapisovali pesmi. Nekateri vpisi so tako obširni in oblikovno enotni, da lahko govorimo že o samostojnih pesmaricah. K izvodom Hrenovega lekcionarja iz leta 1612 so na primer privezani *Muzejski*, *Budimpeštanski* in *Šentviški* oz. *Ševeljski rokopis*. V vseh teh pesmaricah najdemo praznične in Marijine pesmi, ki so po nastanku še srednjeveške (Smolik 2011: 1316) in jih bomo predstavili v naslednjem poglavju. V tem obdobju je poleg škofa Tomaža Hrena (katerega slovenska pesmarica je danes izgubljena) pomembno omeniti še novomeškega kanonika Matijo Kastelca, ki se mu poleg molitvenikov (*Bratovske bukvice* 1678, 1682) pripisuje tudi avtorstvo *Kalobškega rokopisa*. Ta najobširnejša slovenska pesmarica tega obdobja vsebuje 42 pesmi, od tega dve latinski. Večina jih govori o Kristusu, njegovem življenju, trpljenju, smrti in vstajenju, nekaj je prazničnih in Marijinih pesmi, pa tudi svetniških. Značilno je, da je pisec poskušal uvesti nekatere nove različice starih srednjeveških pesmi, kot je na primer znana adventna *Jager na lovu šrajja* (Legiša 1973: 170; Smolik 2011: 1315). Kastelčev molitvenik vsebuje še nekaj pesmi, znanih iz protestantskih pesmaric, Marijine pesmi za pobožnost rožnega venca, več je meditativnih besedil o štirih poslednjih stvareh (smrt, sodba, pekel in nebesa) (Smolik 2011: 187; Ogrin

2019: 233). Pesmarice 17. stoletja nam odkrivajo tudi nekatere pobožnosti, ki so se v dobi baroka razširile med ljudmi, npr. čaščenje Srca in Imena Jezusovega ter sv. Rešnjega telesa (Smolik 2011: 1381–1395).

V prvi polovici 18. stoletja so pričeli tudi slovenski katoliški duhovniki v pesniški obliki poučevati krščanski nauk in skrivnosti vere. To je še posebej spodbujal takratni papež Benedikt XIII. (glej Stržinar 1729: 8–9); podobno so o vlogi nabožne pesmi razmišljali slovenski protestanti v 16. stoletju. Stržinarjeva pesmarica *Katoliš kršanskiga vuka pejsme* (Gradec, 1729) velja za prvo slovensko katoliško natisnjeno pesmarico. Vsebuje tudi pesmi, ki razlagajo skrivnost Svete Trojice, Kristusovega učlovečenja in sv. Rešnjega telesa. Poleg tega je Stržinar delo napisal za potrebe romarjev, ki so hodili na novo božjo pot k sv. Frančišku Ksaverju na Stražah pri Radmirju (Smolik 2011: 198–200). Za to obdobje je torej poleg razmaha katehetičnih značilen tudi pojav številnih romarskih in bratovščinskih pesmi, še posebej pa se je razmahnil frančiškanski križev pot, ki je na poseben in živ način upodabljal Kristusovo trpljenje, medtem ko so bile bratovščinske pesmi namenjene pripravi na smrt in utrjevanju molitve rožnega venca itd. Stržinarjev pesniški repertoar je želel dopolniti Mihael Paglovec, ki je k tisku privezal prazne liste, na katerih je nastala 52 pesmi obsegajoča rokopisna pesmarica *Cantilena variae*, napisana ok. leta 1733. Paglovec rokopis vsebuje več pasijonskih pesmi, iz katerih je razvidna razširjena baročna tradicija motiva sedmeregga prelitja Jezusove krvi in meditacije posameznih dogodkov pasijona (Ogrin 2019: 231).

Vpliv na obnovo slovenske nabožne pesmi so imeli tudi jezuitski misijoni. Jezuiti so obravnavali predvsem eshatološke teme in izdajali katehetično slovstvo. Tako je Primož Lavrenčič za potrebe misijonarjenja izdal dve novi pesmarici: *Misionske katoliš karšanske pejsme* in *Misionske pesme inu molitve* (1752, 1757). Za njegove pesmi je značilno poglobljeno premišljevanje o štirih poslednjih stvareh človeka, ki so spodbujale pokoro in spreobrnjenje vernikov (Smolik 2011: 1447). Plod delovanja jezuitskih bratovščin krščanskega nauka pa so številne izdaje Parhamerjevega katekizma z dodanimi katehetičnimi in prazničnimi pesmimi, ki so se tiskale v Ljubljani, Celovcu in Gradcu (*Catechismus, tu je bukvice tiga izprašovanja iz pet štukov kršanskiga navuka*, izdaje od 1758 do 1777). Razpustitev reda leta 1773 je pomenila konec delovanja tovrstnih bratovščin in tudi izdajanja njihovih knjig, oblast pa je pričela promovirati t. i. jožefinske pesmarice in terezijanske katekizme.

Šele v 18. stoletju so tudi različni laiški pisci pričeli soustvarjati in ohranjati slovensko pesniško besedo. Velikokrat so to bili župnijski učitelji, ki so zaradi slabih gmotnih razmer morali opravljati še službi organista in cerkovnika. Verniki so imeli še posebej radi tiste organiste, ki so sami sestavljali in jim peli raznovrstne pesmi, sploh »kakšne zanimive eksemple in mirakelne« (Kramar 1925: 81–82). Mednje sodijo na primer Jožef Ambrožič (učitelj in organist v Šmarju, Dobropoljah in Preserju), Filip Jakob Repež (organist v Starem trgu pri Ložu) ter Matevž Kračman (organist in učitelj v Šmarju - Sap). Za nešolane zapisovalce se je v literarni vedi uveljavil izraz bukovník. Mednje sodi podklostrski mlinar Luka Maurer, ki je leta 1754 iz različnih predhodnih

rokopisnih virov prepisal kar 88 slovenskih pesmi, pesmarice Jožefa Ambrožiča (od 1771 naprej) pa so še obsežnejše in večinoma tematsko zastavljene. Prva vsebuje 180 pesmi, večinoma posvečenih svetnikom. Druga pesmarica obsega 52 pesmi o sladkem Imenu Jezusovem in Marijinem, nato pa še pesmi o vernih dušah v vicah, o grehu, pokori, sodbi, večnosti in poslednjih stvareh. Tretja pesmarica vsebuje 100 božičnih, novoletnih, trikraljevskih in adventnih pesmi. V četrti najdemo 151 pesmi z eshatološko vsebino, pa tudi pesem o libbonskem potresu. Peta pesmarica je namenjena sv. Antonu Padovanskemu, šesta pa sv. Rešnjemu telesu. Sedma vsebuje Marijine pesmi za mali in veliki šmaren, osma obsega romarske pesmi za Žalostno goro pri Preserju (Kramar 1922–1925).

Z jožefinsko reformo bogoslužja se tudi v slovenskih deželah po letu 1770 pričnejo pojavljati nove, t. i. jožefinske (liturgične) pesmarice. V ljubljanski škofiji so uporabljali pesmarico ljubljanskega stolnega vikarja Maksimilijana Redeskinija *Osem inu šestdeset sveteh pesm* (1775, 1795, 1800), ki vsebuje praznične (npr. *Za te štir adventne nedele per zlateh mašah*) in molitvene pesmi (npr. *Svet 'ga Augustina: Od lubezni božje*), več pesmi v čast Mariji in Jezusu (*Od Srca Jezusovega*), pa tudi nekaj katehetičnih. Razvidno je, da je nekatere znane srednjeveške pesmi samostojno predelal, npr. *Salve regina*. Na Štajerskem je jožefinsko pesmarico z 11 pesmimi, tako mašnimi kot prazničnimi, objavil Leopold Volkmer (*Pesme k tem opravili te svete meše*, 1783), v celjskem okrožju pa leto kasneje Gašper Rupnik, vendar njegova vsebuje le mašne in katehetične pesmi (*Pejsme od Keršanskiga vuka po versti tega Katechisma*). Uradna ljubljanska pesmarica mašnih pesmi, delo Jurija Japlja, je izšla istega leta v Ljubljani: *Cerkovne pesmi, litanije, inu molitve*. Tovrstne pesmi bomo kot najbolj značilne za to obdobje obravnavali v naslednjem poglavju. Povsem drugačne pesmi so v tem času vsebovali redovni molitveniki. Ljubljanski bosonogi avguštinec Marko Pohlin je svoje pesmi namenjal tudi pobožnemu premišljevanju v obliki oficija, npr. njegov molitvenik *Pet svetih petkov* (1774) je prinašal pesmi, ki so častile Jezusove rane (Smolik 2011: 1488).

V nasprotju z notranjeavstrijskimi deželami (Štajerska, Kranjska, Goriška, Koroška) pa se je v Prekmurju kot delu Ogrske v večjem obsegu obdržal protestantizem, slovstvena in tiskarska dejavnost pa je na tem ozemlju prav tako kot na Kranjskem potekala že od 16. stoletja. Najstarejša prekmurska rokopisna pesmarica, po kraju nastanka imenovana *Martjanska*, je nastala v 16. in 17. stoletju. Vsebuje praznične pesmi, nekatere prevzete iz kranjskih protestantskih pesmaric, zadnja dva dela pa prinašata tudi bolj posvetno vsebino, npr. pesem o Sigetu, pesem proti pijančevanju. Druga najstarejša rokopisna pesmarica je *Markiševska* (1631), v 18. stoletje pa sodijo še *Soboška pesmarica*, *Martjanska pesmarica II* (1756), *Pesmarica Blaža Berkeja* (1768/1769), *Mrtvečna pesmarica*, (izgubljena) *Pertočka pesmarica* (*Smodišev Gradual*) in *Gornjeseniška pesmarica* (1780). Najobsežnejša je pesmarica Blaža Berkeja, ki prinaša 151 prazničnih, postnih in mrliških pesmi. V Prekmurju so slovensko pesniško besedo ustvarjali protestantski pastori Števan Küzmič, Mihael Sever, Števan Sijarto in Mihael Bakoš ter katoliški duhovnik Mikloš Küzmič, ki so v 18. stoletju natisnili vsaj pet knjig s pesmimi: *Red zveličanstva* (1747), *Vöre*

krščanske kratki navuk (1754), *Nouvi Graduval* (1789), *Mrtvečne pesmi* (1796), katoliške pesmi vsebuje *Kniga molitvena* (1783) (Novak 1989; Škafar 1978; Jesenšek 2019: 245). Bakošev *Nouvi graduval* je prva prekmurska tiskana pesmarica, ki vsebuje pesmi iz Küzmičeve zapuščine in rokopisne tradicije na 502 straneh. Vsebina obsega praznične, mašne in priložnostne pesmi (Jesenšek 2019: 250).

Mašne pesmi

Péta latinska maša je imela stalni (ordinarij) in spremenljivi (proprij) del. Stalni mašni spevi so: Gospod, usmili se (Kyrie), slava (Gloria), vera (Credo), svet (Sanctus), Jagnje Božje (Agnus Dei) in odhod (Ite missa est). Med spevi, ki so se menjavali, so introit (ob prihodu k oltarju), gradual, aleluja oz. trakt, sekvenca, ofertorij (ob prinašanju darov) in komunio (ob obrednem obedu) (Snoj 1999: 32, 33). Ti latinski spevi so se v 18. stoletju nadomeščali s slovenskimi.

Glede na ohranjene slovenske mašne pesmi v Stržinarjevi pesmarici lahko z gotovostjo trdimo, da so verniki med celotnim obredom ponekod peli v domačem jeziku že v začetku 18. stoletja (Smolik 2011: 1571). Bogoslužna reforma Jožefa II. iz leta 1783 je uvedla enotno nemško mašno pesem *Wir werfen uns darnieder*, ki so jo samostojno prevajali slovenski duhovniki Jurij Japelj, Marko Pohlina, Leopold Volkmer, Gašper Rupnik in Ožbalt Gutsman (Smolik 2011: 1588). Pesem se je pela ob različnih delih maše: ob začetku, sledi stalni mašni spev *slava*, pred evangelijem, sledi stalni mašni spev *vera*, med pripravo darov, sledi stalni mašni spev *svet*, po povzdigovanju, sledi *Jagnje Božje*, in ob obhajilu ter odhodu. Prva pesem se naslanja na svetopisemski dogodek zadnje večerje (glej Lk 22, 14–23) in poudarja razliko med judovskim običajem darovanja pashalnega jagnjeta in Jezusovim darovanjem za vse človeštvo, ki ga sestavlja pesmi imenuje »ofer svete maše«. Drugi spodaj izpisani primer predstavlja pesem po povzdigovanju svete evharistije (obred spremenjenja), ki sledi posvetitvi kruha in vina. Pesem vsebuje motiv skritega božanstva v podobi kruha, ki ga je uvedel sv. Tomaž Akvinski v znani pesmi *Adoro te devote*. Sestavlja pesem te mašne pesmi pa je v nadaljevanju še naprej razvijal misel skritega in odkritega Kristusa: »Naj skori nam odgrne/svetloba tvoj obraz.«

K začetku

Pred tabo na kolenih
O Bog, mi molimo!
Jen polni od ognjenih
Žela zdihujemo!
Ta ofer svete maše
Daj teb' o Bog dapast!
Jen zdihovanje naše
Povišat tvojo čast!

/.../

Po gori vzdigovanju
Molimo klečeoči
Boga zakritiga,
Okoli ga ne rezloči;
Pa vera znanje da.
Mi tukej brez pogleda
O Bog, te vidimo,
Zadosti je beseda,
De tebe verjemo.
(Japelj 1788: 3, 10.)

Psalmi

Psalm je religiozna biblijska pesniška zvrst in oblika. Po vsebini so psalmi hvalnice, prošnje ali tožbe (skupinske in osebne prošnje, spokorniški psalmi in zakletve), zahvale (skupinske in posamezne zahvale, psalmi o odrešenjski zgodovini, pesmi zaupanja), modrostni psalmi in pesmi Tore (Postave) (Krašovec 2010). Najznačilnejša stavčna besedna figura psalmov je oblikovni, pomenski in ritmični paralelizem. Sinonimni paralelizem v drugem verzu z drugimi besedami ponovi misel iz prvega; antitetični v drugem verzu nasprotuje misli iz prvega; sintetični pa na različne načine povezuje dve ali več vrstic, ki so si med seboj podobne (Lowth 1778).

Prve slovenske prevode psalmov prinašajo protestantske pesmarice, kot na primer Trubarjev *Ta celi psalter Davidov* (1566). Zanje so značilne tudi prepesnitve psalmov in razlage vsebine, npr. *Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami* (1579). Nove prepesnitve smo na Slovenskem dobili šele v obdobju razsvetljenstva v Japljevih *Zbranih molitvah* (1786). Eden najbolj znanih psalmov je četrti spokorni psalm, po hebrejskem štetju *Psalm 51 (Miserere)*, ki je po vsebini posameznikova prošnja. V Trubarjevem prevodu je dobro razviden sinonimni paralelizem (glej podčrtane dele pesmi v spodnjem primeru), ki je v Japljevi prepesnitvi zabrisan zaradi težnje k drugačni ritmični oblikovanosti. Japljeva pesem prinaša tudi nove pesniške podobe za Božje usmiljenje (potoki milosti) in človekovo grešnost (notranja gobavost), glede na Trubarjev psalm pa so v Japljevi prepesnitvi ohranjene nekatere druge biblične podobe, npr. umiti koga s hizopom (*Origanum maru*), tj. obredno očistiti:

O Bug bodi meni milostiv, po tuj milosti,
Inu po tvim velikim usmilenu, pobriši doli tu muje pregrešene.
Operi mene dobru od te muje hudobe,
Inu očisti mene od mujga greha. [podčrtala N. D.]
(Trubar 1566: 200.)

Usmili se čez me iz dobrote tvoje,
Inu izbriši doli pregrehe moje
Večni Bog! Per tebi, kateri zajde,
Usmiljenje najde.

Utopi me globoku v tih gnad potoke,
 De ne pridem spet hudobijam v roke,
 Ampak vus od gob notranjih očišen
 Tebe le išem.
 (Japelj 1786: 94.)

Znane himne v čast Kristusu in Mariji

V srednjem veku so pričeli častiti posvečeno hostijo, ki predstavlja Jezusovo telo, in vino, ki pri maši predstavlja njegovo kri. Praznik sv. Rešnjega telesa (1264) je povezan tudi z nekaterimi ljudskimi pobožnostmi, npr. telovsko procesijo,¹ izpostavljanjem Najsvetejšega. Pobožnost je v habsburški monarhiji še posebej podpirala Marija Terezija, jožefinske reforme pa so zatrle vse bratovščine, ki so spodbujale tovrstno čaščenje (Kovačič 1928: 228–230, 286). Na pobudo papeža Urbana IV. je dominikanec Tomaž Akvinski napisal pet himen v čast sv. Rešnjemu telesu: *Pange lingua*, *Sacris solemnibus*, *Adoro te devote*, *Verbum supernum* in *Lauda Sion* (Josselyn-Cranson 2019: 166). Prva omenjena pesem se je tiskala v slovenskih lekcionarjih Japlja in Pohlina (1772, 1777, 1800) in je sestavljena iz šestih kitic, ki obnavljajo predvsem svetopisemske dogodke iz zadnje večerje, poudarjena je skrivnostnost tega zakramenta, ki se ga ne da dojeti z našimi čuti (»Vira je dober fundament,/kar v počutkih nam fali« (Pohlin 1777: 331)). Štajerski prevod Leopolda Volkmerja prinaša več metaforičnih podob, npr. za sv. Rešnje telo (skrivnost mesa in krvi) in novorojenega Jezusa (sad):

Hvalimo inu molimo
 Tu svetu Rešnu telu,
 Sveto rešno kri častimo,
 K našimu odrešenju,
 Od zveličarja prelita
 Za vse volnu človeštvu.
 (Pohlin 1777: 330.)

Razkri jezik čudovito
 Mesa no krvi skrivnost,
 Da z očmi te vere skrito
 Vidimo, kak je vrednost
 No tak molimo razkrito
 Kak moliti je dužnost.
 (Volkmer, UKM Ms 43/4.)

Verniki so še posebej častili Marijine kreposti in verovali, da je bila v trenutku spočetja obvarovana izvirnega greha, da je Božja mati, da je bila pred in po porodu devica ter

¹ Po mašnem obredu nese duhovnik pod baldahinom v monštranci hostijo skozi naselje in med polji, na vsaki postaji se poje evangelij in prošnje ter se blagoslavlja. Procesijo spremljajo verniki, ki nosijo bandero in pojejo.

bila po smrti vzeta v nebesa. Marija je kot kraljica opevana v srednjeveških antifonah *Salve Regina*, *Mater misericordiae* (*Pozdravljena, kraljica, mati usmiljenja*), *Regina caeli, laetare* (*Raduj se, kraljica nebeška*) in *Ave, Regina Caelorum* (*Zdrava, o nebes kraljica*), Marija kot mati Zveličarja je tema srednjeveške antifone *Alma redemptoris Mater* (*Premila Mati Zveličarjeva*). Med najstarejšimi marijanskimi himnami je v 9. stoletju zapisana *Ave maris stella* (*Zdrava morska zvezda*). Prvi doslej znani slovenski prevod te pesmi prinaša *Kalobški rokopis* iz sredine 17. stoletja. Naziv morska zvezda je postal znan, ko je sv. Hieronim razlagal etimologijo Marijinega imena kot kapljico vode iz morja (*stilla maris*), izraz *stilla* (kapljica) pa je postal *stella* (zvezda) pri sv. Izidorju Seviljskem (Pelikan 1996: 94). Iz srednjega veka izvira tudi misel, da Marija zvezda vodi barko vere, na kar lahko navežemo izraz »nebeška vrata« iz prve kitice, saj nam Marija pomaga varno krmariti na poti do Jezusa, ki je v nebesih (Budwey 2014: 29). V pesmi zasledimo več doktrinarnih prepričanj o Mariji, in sicer da je Božja Mati in devica, milostljiva, opravlja tudi vlogo posrednice pri Bogu (*mediatrix*), ima celo moč izbrisati grehe (»zbriši dolge krivim«), kar je sicer v nauku Katoliške cerkve pripisano samo Bogu. Med znanimi srednjeveškimi predpodobami za Marijo je tudi njeno primerjanje z Evo, ki je v tem prevodu imenovana z negativno oznako – *nepokorna*. Slovenske pesmarice 18. stoletja so metaforo morske zvezde zamenjale s svetlo ali zgodnjo danico, kot na primer v Redeskinijevi priredbi te srednjeveške himne:

Zdrava s' morska zvezda,
Prava Mati Božja,
Inu vselej dečla,
Srečna nebes vrata.
(Legiša 1973: 147.)

Ave, o zgodna Danica!
Pozdravljena bod' Divica!
Mate našega Boga!
Ave, o nebeške vrata!
Skuz tebe Bug človek rata,
,nu k nam pride,
Seb' nas vzdigne,
Odpre nam vsem nebesa.
(Redeskini 1775: 122.)

Katehetične pesmi

Katehetične pesmi poučujejo o verskih resnicah in so bile poleg pridig pomembno oznanjevalno sredstvo pri slovenskih protestantih v 16. stoletju, kasneje pa tudi v času baroka in obnove slovenske cerkvene pesmi v prvi polovici 18. stoletja. Tovrstne pesmi so se nahajale v vseh protestantskih pesmaricah in katekizmih ter naj bi v cerkvi izpodrinile tedanje Marijine in svetniške pesmi, ki so bile predvsem molitvenega značaja ter so poudarjale doživljajski in čustveni vidik vere (Rupel 1966: 230, 231; Smolik 2011: 1064, 1097; Ogrin 2019: 218–219). Najbolj znana

pisca katehetičnih pesmi v 18. stoletju sta Ahacij Stržinar in Primož Lavrenčič. Še posebej so jih razširjale bratovščine krščanskega nauka in jezuitski misijonarji. V uvodu prve katoliške natisnjene pesmarice je Stržinar pojasnil poučno-vzgojni namen svojega tiska, ki ga je spodbudilo navodilo papeža Benedikta XIII. o poučevanju krščanskega nauka. Te nove pesmi naj bi tudi izrinile tedanje bolj posvetne pesmi, ki jih je ljudstvo prepevalo, vendar so bile za slovensko duhovščino moralno sporne (glej Stržinar 1729: 8–9).

V prvi slovenski natisnjeni knjigi, v *Katekizmu* 1550, je Primož Trubar objavil šest pesmi, ki so se ponatiskovale tudi v vseh ostalih protestantskih pesmaricah: *Ana pejsen iz stariga svetiga pisma, Izlaga tih deset zapuvidi, Ana kratka izlaga te vere, Izlaga tiga očanaša, Kadar je Jezus v nebu šal, Od te večerje oli prave maše Jezusove*. Pesem o desetih Božjih zapovedih je sestavljena iz več vsebinskih delov: prva kitica napove vsebino pesmi, nato sledi predstavitev dekaloga v devetih kiticah, enajsta kitica predstavi namen upoštevanja zapovedi, zadnji kitici pa se neposredno obračata na pomoč h Kristusu. Trubar je verjetno (po Luthru) predelal staro katoliško pesem *Kir hoče v nebu priti*, ki naj bi nastala vsaj v 15. stoletju, verniki pa so jo peli zlasti v postnem času. Značilnost te pesmi je, da se ob koncu obrača k Mariji za posredništvo pri Bogu, čemur se je Trubar izognil (Smolik 2011: 1443; Ogrin 2019: 193–194) in raje poudaril protestantski nauk, da Jezus verniku »zabston vse grehe rad odpusti« (odrešitev prinese samo vera v Jezusa Kristusa):

Poslušaj, človik, rezumej
Kaj ti Oča nebeski sam zapovej,
De bodeš vejdel inu tudi sturil
Pruti Bogu inu ludem,
De boš prijeten vsem.

Druzih Bogov ti ne imej.
Kateri tebe, zemlo, nebu verdej,
Tiga se buj, inu iz srca lubi,
Nega besedi verjami,
Zvest je z oblubami.
/.../

Potle v Jezusa veruj ti,
Ta ti zabston vse grehe rad odpusti.
On je vseh vernih grehe na križi platil.
Obtu imaš uže dobro djat,
Grehov se varovat.
(Trubar 1550: 152–156.)

Svetniške pesmi

Čaščenje svetnikov je bilo povezano z romarskimi cerkvami, kjer so se jim verniki priporočali pri oltarjih v cerkvi ali kapelicah zunaj nje. Zato so bile tovrstne pesmi

praviloma bolj lokalno rabljene (prim. Smolik 2011: 1526). To pobožnost so spodbujale tudi številne bratovščine. Pri protestantih svetniške pesmi niso bile preveč priljubljene, vendar se nam je po Trubarju (1575: 218) ohranil delni zapis srednjeveške pesmi o svetem Petru: »Oglasi se, oglasi se, s. šent Peter« (Grafenauer 1952: 24). V obdobju baroka so bile zelo priljubljene legendarne pripovedi iz življenja svetnikov, ki so vdirale tudi v slovenske nabožne pesmi še vse do konca 18. stoletja, ko je v avstrijskih deželah že bil v veljavi moralni rigorizem, nenaklonjen raznim ljudskim pobožnostim. Najstarejše ohranjene slovenske svetniške pesmi so iz 17. stoletja in so posvečene svetnicam Rozaliji (*Muzejski rokopis*), Magdaleni in Marjeti (obe v *Kalobškem rokopisu*) (Smolik 2011: 1401–1406), legendarna je pesem o sveti Uršuli (*Kalobški rokopis*). V pregledanih natisnjenih in rokopisnih pesmaricah 18. stoletja lahko prebiramo pesmi, ki so posvečene kar 49 svetnikom, največ jih prinaša Ambrožičeva rokopisna pesmarica.

Ahacij Stržinar je bil prvi, ki je zapisal slovenske pesmi v čast svetnikom Frančišku Ksaverju (kanoniziran 1622), Neži iz Montepulciana (kanonizirana 1726) in Marjeti Kortonski (kanonizirana 1728) (Smolik 2011: 200). Dominikanska redovnica sv. Neža je v Stržinarjevi pesmi predstavljena kot ogledalo nedolžnosti in vzor ženskemu spolu, v goreči molitvi naj bi celo večkrat pozabila na hrano. Omenjeno je, da v cerkvi v Montepulcianu leži njeno nestrohnjeno telo, opisani so tudi ostali znani čudeži, npr. da je med molitvijo lebdela nad tlemi in so okoli nje cvetele rože:

Kadar je Neža molila
 Prut križanemu Bogu
 Je v luft povzdignena bila
 Gliha enimu duhu:
 Zamaknena cel globoku
 V trpljenje Jezusovo
 Je v luftu kušvala vsoku
 Desno stran Kristusovo.
 (Stržinar 1729: 215–216.)

Za svetniške pesmi 18. stoletja, ki so se prepisovale med slovenskimi organisti, so zelo značilni tudi nazorni opisi mučenja svetnikov. V pesmi o sv. Florijanu izvemo, da je Dioklecijanov namestnik Akvilin preganjal kristjane, med katerimi se je znašel tudi rimski vojak Florijan. Nasilni oblastniki (t. i. trinogi) so ga pretepli, mu na vrat privezali mlinski kamen in ga vrgli z mostu v vodo. Bog je tistega, ki ga je pahnil, pri priči oslepel. Na koncu pesmi se mu verniki priporočajo za pomoč pri požarih in v sili ter za posredništvo pri Bogu:

Tiran ta čez ga precej zda
 Trinogam, kir so tam stali.
 Slekli so ga do naziga,
 garjove palce zbrali.
 Toku močnu so stepli ga
 inu z grebeni bili,
 de so mu pleče iz hrbta
 vse doli potegnili.
 (Kadunc, NRSS Ms 108, fol. 147v.)

Druga skupina svetniških pesmi iz tega časa se ne osredotoča toliko na življenje svetnika, temveč na čudežne dogodke, ki so se dogodili ljudem ob obisku katere od romarskih cerkva. To vsebino nam prinašajo prve slovenske pesmi o sv. Luciji, zapisane v knjigi *Andoht svete Lucije* (1750) domnevnega avtorja Luke Pušarja (Rudolf 1952). V Dražgošah so se številni romarji priporočali sveti Luciji, priprošnjici za svetlobo in vid, o čemer poleg prve pesmi priča tudi slika Čudodelna podoba sv. Lucije iz Dražgoš (1655, hranjena v Loškem muzeju) (Šifrer Bulovec 2007). V drugi pesmi so omenjeni odpustki, ki jih je bratovščini sv. Lucije podelil papež Benedikt, kar je še posebej spodbudilo njeno čaščenje, poteg tega pa očitno tudi nastanek pesmi:

Sveta Lucija pomočnica,
 Rojena od žlahtniga stanu,
 Vselej se bila divica,
 Gospa mati Eutihia bla.
 Kdor pride senkej objeskat
 Leto presveto cerkov,
 Ta se nima neč bati,
 Kar prosi, dosegov bo.
 /.../

Kolku slepih je že peršlo
 Senkej k sveti Lucie,
 So oni ta lubi pogled
 Zadobili zel hitru.
 Kolk svetin se perkazuje,
 De se je cerkov svetila,
 Nej obeden na caguje,
 Kter se prov spokorov bo.
 (Andoht svete Lucije 1750: 5.)

Eshatološke pesmi

Eshatološke pesmi so pesmi o štirih poslednjih rečeh človeka: o smrti, sodbi, peklu in nebesih. Vključujejo teme Kristusovega drugega prihoda, vstajenja mrtvih, vesoljne sodbe, pa tudi vic, kraja očiščevanja, ki so ga slovenski protestantski pisci izločili iz svojega repertoarja (Smolik 2011: 1241–1242). Tema eshatologije se je v slovenskem rokopisnem izročilu ohranjala tudi v baročni meditativni prozi, ki v času jožefinizma ni bila več zaželeno (Ogrin 2020: 128). O tej temi so še posebej radi premišljevali jezuitski misijonski pridigarji, kot je bil Primož Lavrenčič, ki je v svoji natisnjeni pesmarici objavil več eshatoloških pesmi (Smolik 2011: 1447).

Kljub številnim novim pesmim, ki so se pojavile v 18. stoletju, pa je bila najbolj znana ter pogosto prepisovana in prevajana latinska sekvenca za mašo zadušnico in praznik spomina vseh mrtvih *Dies irae* (*Dan jeze*). Avtorstvo se navadno pripisuje

frančiškano Tomasu de Celanu, kar nastanek pesmi postavlja v 13. stoletje. Prvi slovenski zapis je ohranjen v *Muzejskem rokopisu* iz prve polovice 17. stoletja (Smolik 2011: 283). Tako kot njen latinski izvornik je sestavljena iz trivrstičnic, značilne forme, ki je v srednjem veku ločevala sekvence od himen, ki so bile navadno štirivrstične. Prototekst pesmi predstavlja citat iz starozavezne preroške knjige Sofonija, ki govori o vesoljni sodbi: »Tisti dan bo dan jeze, dan stisk in tesnobe, dan razdejanja in pustošenja, dan teme in mraka, dan oblakov in megle« (Sof 1,15). Lik Sibila v pesmi, v nasprotju s kraljem Davidom, ni svetopisemski, temveč apokrifni lik poganske svečenice, ki starim Grkom prerokuje prihodnost. V pesmi trobenta naznanja čas poslednje sodbe, ko bodo živi in mrtvi pred Bogom polagali račune. Verniki prosijo Kristusa, ki je umrl na križu za grehe človeštva, naj jim nakloni milost v času sodbe:

Božja muč se bo serdela,
Z ojna vos svet restopila,
Priča David nu Sibila.

Kar tu ima za en strah biti,
Kadar ima sodnik priti,
Vse reči britku soditi.
(Muzejski rokopis.)

Pasijonske pesmi

Za obdobje 11. in 12. stoletja je značilen premik pozornosti od odrešenjskih tematik do bolj človeške podobe Jezusa in Marije. Literarizacija Kristusovega trpljenja in smrti na križu je potekala vzporedno z liričnim izražanjem sočutnega žalovanja, ki ga je njegova mati Marija doživljala ob križu. Ob vživljanju v Marijino trpljenje so nastajali različni teksti, kot na primer *Marienklogen* in *Planctus Mariae*. Najbolj znana pesem te vrste, trivrstična sekvenca *Stabat mater dolorosa* (*Žalostna je mati stala*), se pripisuje piscem, kot sta frančiškana Bonaventura (umrl 1274) in Jacapone da Todi (1306) ter benediktincu in papežu Inocencu II. (1143) (Budwey 2019: 195–196). V slovenskem izročilu se je ohranila v rokopisih in tiskih celotnega 17. in 18. stoletja, najprej v *Muzejskem rokopisu*, Kastelčevih *Bratovskih bukvicah* (1678) in *Kapelskem pasijonu*, ponatisnjena je bila tudi v več lekcionarjih (Hipolit 1715; Paglovec 1741; Pohlin 1772; Japelj 1800). Njena raba pri slovenskem ljudstvu je vezana na petje, ki jo je izvajalo občestvo vernikov v cerkvi na veliki petek in ob spokornih pobožnostih, verjetno je bila tudi zasebna molitev redovniških skupnosti in vernikov, ki so jim bili s tem naklonjeni odpustki, še zlasti v času epidemij kuge (Smolik 2011: opomba 98; Ogrin 2019: 197–200). Začetek pesmi temelji na napovedi Simeona iz Lukovega evangelija, da bo Marijino srce presunil meč (Lk 2,35), s tem pa je *gladius doloris* ‚meč bolečin‘ postal znani motiv v evropski umetnosti (De Visscher 2007: 186; Ogrin 2019: 200). V nadaljevanju pesmi se vernik želi približati Marijinemu trpljenju in z njo sočustvovati: »Naj se srce moje vname /.../, ran zedeni mojmu srcu grešnemu /.../, daj meni en dejl počutit« (Kastelec 1678: 47–48), kar naj bi pripomoglo k spokoritvi kristjana, za katerega grehe je na križu umrl Marijin sin Jezus:

Žalostna je Mati stala,
Pod križam milu jokala,
Kadar je nje Sin visil.

Ječi, zdiše ta Divica,
Nje precartana dušica,
Žalosten meč je presunil.
(Kastelec 1678: 45–46.)

Pasijonske pesmi naj bi v slovenskem jeziku nastale že ob koncu srednjega veka (Smolik 2011: 1039), čaščenje Jezusovega trpljenja pa se je v času katoliške obnove v avstrijskih deželah močno razširilo. Častilo se je dele Kristusovega telesa (npr. pet ran), njegovo smrtno stisko, bičanje, trnjevo krono, razpetega Zveličarja (Kovačič 1928: 286), pogoste so bile pasijonske procesije, o čemer pričata *Škofjeloški in Kapelski pasijon*. Premišljevanje Kristusovega trpljenja je bilo slovenskim vernikom dostopno tudi v knjižnih izdajah; na Štajerskem je delo jezuita Gabriela Hevenesija leta 1773 prevedel vojniški župnik Gašper Rupnik (*Ta Kristusovimu terplejnu posvečeni post za sakdansku premišluvajne Kristusoviga terplejna*). Iz slovenskih lekcionarjev 18. stoletja (Paglovec 1741, 1758; Pohlina 1772) je bila najbolj znana in prepisovana pesem *Premisli, o človek grešni*, ki je verjetno nastala že v 17. stoletju (Smolik 2011: 1490–1491). Vsebinsko pesmi sestavljajo dogodki zadnje večerje, molitve v vrtu Getsemani, Jezusovega prijetja, zagovarjanja pred velikim zborom in Pilatom, obsodbe na smrt in križanja, zadnje štiri kitice so spokorniške. Poudarjena je misel, da je Jezus zaradi ljubezni do človeka umrl na križu in nas odrešil, še posebej pa je poudarjeno njegovo mučenje, kar naj bi vplivalo na spreobrnitev grešnikov:

Premisli o človek grešni,
Kaj je trpil sam Bug večni.
Zame nu zate je umrl,
Skuz to nam nebu odprl.
/.../

Začno tedaj njega gajšlat,
Groznu so ga s tim trnjam kronat.
Delajo si špot z njega,
Ah! iz samiga Boga.
(Paglovec, fol. 150r.)

Praznične pesmi

V Katoliški cerkvi se cerkveno leto prične z adventnim časom, ki obsega dogodke angelovega oznanjenja Mariji, da bo rodila Odrešenika. Štirim adventnim nedeljam sledi praznik Jezusovega rojstva – božič. Božični čas nato traja do praznika Jezusovega krsta. Postni čas se prične na pepelnično sredo in traja do velikega četrтка, ko se prične sveto tridnevje. Na praznik velike noči se praznuje Jezusovo smrt in vstajenje, velikonočni čas pa se zaključi s praznikom binkošti, ko se praznuje prihod Svetega Duha. Štirideseti dan po veliki noči se praznuje Gospodov vnebohod.

Med najbolj znanimi pesmimi, ki se osredotočajo na angelovo oznanjenje, je srednjeveška adventna pesem *Jager na lovu šraja* (nem. *Es wollt ein Jäger jagen*). V slovenskem jeziku je bila posredovana v dveh različicah; starejša varianta je bila natisnjena šele v lekcionarjih (Schönleben 1672; Hipolit 1715, 1730; Paglovec 1741, 1758), sicer mlajša varianta pa že v *Kalobškem rokopisu*. Pesem prinaša alegorični podobi za angela Gabrijela (lovec) in Marijo (srna). V tretji in četrti kitici se prične angelovo čaščenje, ki predstavlja osnovo številnim adventnim pesmim. Sledi dogodek oznanjenja. V mlajši različici najdemo še srednjeveški motiv samoroga. Njegov čudodelni rog naj bi varoval pred zastrupitvijo, v krščanstvu pa so ga začeli povezovati s svetim križem. Po antičnih pripovedih naj bi lovci lovili samoroga tako, da so s seboj na lov vzeli devico, ki se ji je nato samorog približal in zaspal v njenem naročju. Devico v krščanski simboliki predstavlja Marija, samoroga pa Jezus, ki ga nato lovci (Judje) ujamejo in križajo. Te podobe so bile v lekcionski različici pesmi zamenjane z ljudem bolj poznanim motivom srne, ki simbolizira Marijo (Glonar 1910: 41–57):

Jager na lovu šraja,
V tim tronu nebeškim,
V nebesih se sprehaja
Sama sveta Trojica ž nim.

Eno srno loviti
Iz nebes je poslan,
Ta lovec je en angel,
Gabrijel imenovan.
(Schönleben 1672: 400.)

Zunaj cerkve so se ob krajevnih ali domačih pobožnostih pele lirične oblike, t. i. *cantiones*, med katerimi sta bili med najbolj priljubljenimi božični pesmi *Dies est letitie* in *Puer natus in Betlehem* (Ruth 2019: 209). Obe sta bili verjetno že v 15. stoletju prevedeni v slovenščino, slednja kot *Eno je dete rojeno* (Smolik 2011: 989). Pesem opisuje dogodek Jezusovega rojstva v preprostem hlevu. Najprej ga kot Boga prepoznata dve živali: osel in vol. Sledi izviren slovenski dodatek iz izročila slavnega kirielejsona, podan v četrti kitici. Pesem se nadaljuje s prihodom sv. treh kraljev, ki v nemški in latinski verziji niso poimensko navedeni (»Reges de Saba«), sledi zahvala Devici Mariji, ki je rodila našega Zveličarja (Smolik 2011: 994; Ogrin 2019: 187):

Eno je Dete rojenu, aj rojenu,
Notri v tem mejsti Betlehem.

V eni preprosti štalici, aj štalici,
V enih oslovih jaselcah.
(Schönleben 1672: 390.)

Sklep

Srednjeveške latinske himne, sekvence in antifone, ki so bile vključene v rimski breviri (bogosluzni molitvenik) in tako bile del katoliškega bogosluzja, so se že ob koncu srednjega oz. vsaj v začetku novega veka pele v slovenskem jeziku, o čemer nam pričujejo njihovi prevodi v starejših slovenskih tiskih in rokopisih. Ravno te pesmi so imele velik motivno-tematski vpliv na novoveško nabožno pesništvo, zato bi jih moral poznati vsak, ki se tako ali drugače ukvarja s slovenskim slovstvom. Pri vrednotenju starejšega slovenskega slovstva ne moremo več spregledati rokopisov, ki so v zadnjem času v večjem številu prosto dostopni v digitalizirani obliki na portalu *Neznani rokopisi slovenskega slovstva* (NRSS) in glede na popise predstavljajo večino slovenskega slovstva nekako do 19. stoletja. Rokopisne pesmarice nadaljujejo starejšo prepisovalno tradicijo ali pa so izvorni zapisi, ki zaradi različnih okoliščin slovenskemu ljudstvu niso mogli biti posredovani v tiskani obliki. Žanrska analiza lahko predstavi značilnosti velikega korpusa besedil v daljšem časovnem obdobju; tako lahko sledimo ne samo spreminjanju jezika in verzni oblik, temveč tudi slogovnim in teološkim poudarkom. Preobrazba slovenske nabožne pesmi je potekala v redkih natisnjenih pesmaricah 18. stoletja, vendar nam številni rokopisi pričujejo, da so se starejše, nikoli natisnjene pesmi še ohranjale v ustni tradiciji vse tja v 19. stoletje.

Viri

Ambrožič, Jožef: *Cerkvene pesmarice*. NUK Ms 1318.

Andoht svete Lucije divice inu marternice v gorenski kranski strani v sevški fari v Dražgošah imenovani. [Drashgoshe: s. n.].

Budimpeštanski rokopis. Rokopis, privezan k: Ad 98. NUK Ms 1663, III/1 (fotografije).

Catechismus, tu je Bukvize tiga isprashuvania is pet shtukou kershanskiga navuka. Lublana: se neidejo per Joann. Georg. Heptnerio, 1760.

Dalmatin, Jurij, 1584: *Ta celi catechismus, eni psalmi, inu teh vekshih godov, stare inu nove kerszhanske pejsni*. Bitemberg.

Hipolit Novomeški, 1715: *Evangelia inu listuvi: na v'se nedele inu imenitne práznike, céjлга léjta*. Labaci: formis Joan. Georgij Mayr.

Japelj, Jurij, 1786: *Sbrane molitve*. Lublana: vtisnene, inu se najdejo per Joan. Frid. Egerju.

Japelj, Jurij, 1788: *Cerkvene pesmi, litanie, inu molitve*. Lubljana: skuz Ign. de Kleinmayerja.

Japelj, Jurij, 1800: *Listi inu evangeli*. Lublana: per Vidoviteres Eger.

Kadunc, Anton, 1798: *Pesmarica*. NRSS Ms 108.

Katelec, Matija, 1678, 1682: *Bratovske buqvice s. roshenkranza*. Nemshki Gradz: skusi Widmanstetterske erbe.

Klombner, Matija, in Juričič, Jurij, 1563: *Ene duhoune peisni*. Tubingae: [Ulrich Morhart].

Lavrenčič, Primož, 1752: *Missionske catholish karshanske pejsme*. Celouc: per erbizhizh Joannesa Frid. Kleinmayr.

Lavrenčič, Primož, 1757: *Misionske pesme, inu molitve*. [Ljubljana: Ana Elizabeta Reichardt].

Legiša, Lino, 1973: *Liber cantionum carniolocarum. Kalobški rokopis*. Dela 27. Ljubljana: SAZU.

Maurer, Lucas, 1754: *Cerkvene pesmi*. Kotnik Ms 3. Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika.

Muzejski rokopis. Rokopis, privezan k: *Evangelia inu lystuvi*, 1612. NMS K 7529.

Novak, Vilko, 1997: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Paglovec, Franc Mihael [ok. 1733]: *Cantilenae variae partim antiquae partim novae in hunc libellum transcriptae, ne pereant, et oblivioni dentur ac ut posteris devoto usui esse queant*. NUK R 0 75843.

Paglovec, Franc Mihael, 1741: *Evangelia, inu branje*. Labaci: typis Adami Friderici Reichardt.

Paglovec, Franc Mihael, 1758: *Evangelia, inu branje*. Lublana: per Anne Elisabete Raichhardtou u'dove.

Pohlin, Marko, 1772, 1777: *Branja, inu evangeliumi*. Lublana: skus Joan. Fridrika Egerja.

Pohlin, Marko, 1774: *Pet sveteh petkov mesza sushza*. Lublana: skus Jann. Fridrika Egerja.

Redeskini, Maksimilijan, 1775: *Osem, inu šestdeset sveteh pesm, katire so na prošnje, inu poželenje več brunneh duš na sivitlobo dane*. Lublana: se najdejo per Aloysio Raab.

Rupnik, Gašper, 1784: *Pejsme od keršanskiga vuka po vrsti Katekizma*. Se neide v Zellu: per novem bukvarju Franzu Jos. Jenko.

Rupnik, Gašper, 1773: *Ta Kristusovimu terplejnu posvečeni post za sakdansku premišlujajne Kristusoviga terplejna*. Labaci: impensis Michaelis Promberger.

Schönleben, Janez Ludvik, 1672: *Evangelia inu lystuvi*. Nemski Gradz: skusi Widmanstetterške erbe.

Stržinar, Ahacij, 1729: *Catholish kershanskiga vuka peissme*. Nemshki Gradz: per Widmanstadianskih Erbizhah.

Ševeljski rokopis. Rokopis, privezan k: *Evangelia inu lystuvi*, 1612. Semeniška knjižnica, Ljubljana.

Trubar, Felicijan, 1595: *Ta celi catehismus, eni psalmi, inu teh vekshih Godou, stare inu nove kershanske pejsni*. Tibinga: skusi Georga Gruppenbacha.

Trubar, Primož, 1550: *Catechismus*. Schwäbisch Hall: Peter Frenzt.

Trubar, Primož, 1566: *Ta celi psalter Davidou*. Tibinga: [Ulrich Morhart].

Trubar, Primož, 1575: *Catehismus sdveima islagama*. Tibinga: [Georg Gruppenbach].

Trubar, Primož, 1579: *Ta perui psalm shnega triemi islagami*. [Tübingen: Georg Gruppenbach].

Volkmer, Leopold, 1783: *Pesme k tem opravili te svete meše, s toj pesmoj pred predgoj, iz nemškega na slovensko prestavlene za fare optuiske dehantie*. Graz: pri Franzi Antoni Royeri.

Volkmer, Leopold: *Pange lingua*. UKM Ms 43, ovoj 4.

Literatura

- Budwey, Stephanie, 2014: *Sing of Mary: Giving Voice to Marian Theology and Devotion*. Collegeville, MN: Liturgical.
- Budwey, Stephanie, 2019: Marian Hymnology in the East and West. V: *Hymns and Hymnody. Historical and Theological Introductions*. Volume 1. Ur. Mark A. Lampport, Benjamin K. Forrest, Vernon M. Whaley. Eugene, OR: Cascade Books. 198–203.
- De Visscher, Eva, 2007: Marian Devotion in the Latin West in the Later Middle Ages. Sarah Jane Boss (ur.): *Mary: The Complete Resource*. Oxford: Oxford University Press. 177–202.
- Glonar, Joža, 1910: »Monoceros« in »Diptamus«. Postanek in zgodovina pripovedke o Zlatorogu in stare cerkvene pesmi »Jager na lovu šraja«. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7. 34–106.
- Grafenauer, Ivan, 1980: *Literarnozgodovinski spisi*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Grafenauer, Ivan, 1952: Narodno pesništvo. *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana. 12–85.
- Grafenauer, Ivan, 1916: Stiški (ljubljski) rokopis. *Dom in svet* 29. 239–242, 311–316.
- Höfler, Janez, 1975: *Slovenska cerkvena pesem v 18. stoletju: Tipologija njenega glasbenega stavka*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Jesenšek, Marko, 2019: Prekmurske protestantske pesmarice od Mihaela Severa do Janoša Kardoša. *Slavia Centralis* 12/1. 239–262.
- Josselyn-Cranson, Heather, 2019: Hymnody of the Western Religious Orders. Mark A. Lampport, Benjamin K. Forrest, in Vernon M. Whaley. Eugene: *Hymns and Hymnody. Historical and Theological Introductions. Volume 1*. OR: Cascade Books. 159–173.
- Kovačič, Franc, 1928: *Zgodovina Lavantinske škofije*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat.
- Kramar, Kramar, 1922–1925: Kako in kje sem nabiral slovenske narodne pesmi. *Cerkveni glasbenik* XLV/9–10, 11–12; XLVI/1–2, 3–4, 5–6, 7–8, 9–10, 11–12; XLVII/1–2, 3–4, 5–6, 7–8, 9–10, 11–12; XLVIII/1–2, 3–4, 5–6, 7–8, 9–10, 11–12.
- Krašovec, Jože (ur.), 2000: *Sveto pismo. Nova zaveza in Psalmi: jeruzalemska izdaja*. Ljubljana: Družina, Teološka fakulteta.
- Lowth, Robert, 1778: *Preliminary Dissertation to Isaiah*. London.
- Novak, Vilko, 1989: Prekmurske rokopisne pesmarice od 16. so sredine 18. stoletja: spominu Ivana Škafarja. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha (ur.): *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (Obdobja, 9). 109–119.
- Ogrin, Matija, 2019: *Slovensko slovstveno izročilo: Drobcji slovenskega slovstva, izročeni v rokopisih*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.
- Ogrin, Matija, 2020: Poznobaročni slovenski rokopisi – literarna tradicija v spoprijemu z razsvetljsko cenzuro. Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Pelikan, Jeroslav, 1996: *Mary through the Centuries: Her Place at the History of Culture*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Rudolf, Andrejka, 1952: Rudolf: Pušar, Luka (okoli 1676–1760). Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon: 8. zvezek*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Rupel, Mirko, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana: DZS.

Ruth, Christopher, 2019: Western European Vernacular Song through the Early Renaissance. Mark A. Lamport, Benjamin K. Forrest, in Vernon M. Whaley (ur.): *Hymns and Hymnody. Historical and Theological Introductions. Volume 1*. Eugene, OR: Cascade Books. 207–222.

Smolik, Marijan, 2011 [1963]: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Inavguralna disertacija. Splet. (Dostop 5. 11. 2020.)

Snoj, Jurij, 1999: *Gregorijanski koral*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Šiferer Bulovec, Mojca, 2007: Dražgoše pred 2. svetovno vojno. *Loški razgledi* 54. 117–126.

Škafar, Ivan, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.